

Олеся ЗЕНТАЛЬ

магістрантка

соціально-правозахисної журналістики

Інституту журналістики

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Науковий керівник –

Анастасія ВОЛОБУЄВА,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри історії журналістики

Інституту журналістики

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

УДК 007 : 304 : 070

ПРАВОЗАХИСНІ МЕДІА-ІНІЦІАТИВИ ЖІНОК В УКРАЇНІ

У статті з'ясовано особливості правозахисних медіа-ініціатив жінок в Україні. Передумовами їх створення були суспільно-політичні та воєнні події останнього п'ятиріччя – Революція Гідності, окупація Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на сході України. Розглянуто й проаналізовано створені жінками правозахисні медіа-ініціативи «Центр прав людини ZMINA» (в минулому – «Центр інформації про права людини»), «Повага», «КримSOS» та «Медійна ініціатива за права людини», кожна з яких поєднує інформаційну та правозахисну діяльність. Важливо, що кожна з досліджених правозахисних медіа-ініціатив була створена та очолюється жінками, що сприяє розбудові демократії в Україні, інституціоналізації правозахисної журналістики, а також утвердженню гендерної рівності в українському суспільстві.

Ключові слова: *медіа, правозахист, жінки, гендер, Україна, правозахисна журналістика, Крим, окупація, схід України, збройний конфлікт.*

Вступ. Суспільно-політичні зміни в Україні, які почали відбуватися з кінця 2013 р., вплинули на життя всієї країни, включаючи медіасферу. Революція Гідності, окупація Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на сході держави спричинили нові виклики для української медіагалузі. Необхідність захисту прав людини в Україні актуалізувала нові напрями роботи не лише для органів державної влади, громадських, неурядових та інших організацій, але й для медіа. Це спричинило розвиток правозахисної журналістики в Україні, яка поєднує тематичну журналістську спеціалізацію та діяльність, пов'язану із журналістикою та правозахистом.

Одна з функцій журналістики – «сторожового собаки». Вона полягає у захисті журналістами законності й правопорядку від тих, хто намагається їх порушувати. Виходячи з цієї функції, правозахисні медіа-ініціативи є важливим напрямом діяльності журналістів, зусилля яких спрямовані на становлення України як правової держави. Важливою ознакою правової держави є законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав людини. Тому коли журналісти вирішують не лише

спеціалізуватися на правозахисній журналістиці, але й поєднувати фахову та правозахисну діяльність, то це є вагомим внеском у демократизацію суспільства, сприяє дотриманню правопорядку і принципу законності в державі.

Однак правозахисна діяльність не завжди безпечна й може наражати її представників на небезпеку. Коли ж правозахисною діяльністю починають займатися жінки-журналістки (ця професія визнана однією з найнебезпечніших у світі [5]), то це є значущим та важливим кроком не лише у напрямі розбудови демократії в Україні, але й інституціоналізації правозахисної журналістики та утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

На сьогодні відсутні вітчизняні праці, присвячені вивченню правозахисних медіа-ініціатив жінок в Україні, тому це дослідження буде першим у цьому напрямі. При цьому тематичною можна вважати публікацію О. Зенталь «Чинники активізації медіатеми захисту прав жінок в Україні» [6, с. 91-96]. Різні аспекти прав жінок і гендерної рівності в Україні також розглядали А. Волобуєва [4, с. 66-69] та О. Уварова [16]. Починаючи з 2013 р. в Україні почали з'являтися тематичні публікації та видання на тему правозахисної журналістики, до яких можна віднести посібник «Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід» [2, с. 69], виданий у 2013 р. правозахисним центром «Поступ». У 2018 р. вийшло друком два видання Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка – «Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій» [14, с. 260] і «Права людини та медіадіяльність: Збірник навчальних програм викладачів і викладачок журналістики» [15]. Крім цього, наприкінці 2018 р. опубліковано «Опис процесів створення медійних матеріалів на правозахисну тематику регіональними осередками ГО «Стоп корупції»» [12]. Також з'явилося кілька публікацій, присвячених роз'ясненню правозахисної журналістики в Україні [2; 7; 8; 17]. Проте серед вітчизняних публікацій на медійну, гендерну й правозахисну тематику виявлено відсутність таких, у яких досліджують правозахисні медіа-ініціативи жінок в Україні.

Мета статті – з'ясувати особливості правозахисних медіа-ініціатив жінок в Україні. **Завдання** – окреслити передумови створення правозахисних медіа-ініціатив жінок, розглянути й проаналізувати особливості їхньої діяльності.

Результати. Для дослідження було обрано чотири правозахисні медіа-ініціативи жінок в Україні – «Центр прав людини ZMINA» (в минулому – «Центр інформації про права людини»), кампанія проти сексизму у політиці і ЗМІ «Повага», «КримSOS» та «Медійна ініціатива за права людини». Кожну з цих організацій буде розглянуто у хронологічній послідовності.

«Центр прав людини ZMINA» (в минулому – «Центр інформації про права людини» [18]) є громадською організацією, мета діяльності якої – популяризація прав людини, верховенства права та ідей громадянського суспільства в Україні. Організація створена у 2012 р. та очолюється Тетяною Печончик, яка є головою правління та співзасновницею. За її словами, до 2012 р. в Україні вже функціонували різні правозахисні організації, однак на той час «ідея прав людини не була популярною» [22]. При заснуванні Центру інформації про права людини задумом було «створити організацію, яка пояснювала би людям, які у них є права і як за них варто боротися... Якщо говорити інструментально, то це інформаційно-просвітницька робота. Різноманітні кампанії, освітні заходи, де основна цільова група – це журналісти. Вони теж мають розуміти, що таке права людини і чому це важливо» [22].

На сьогодні «Центр прав людини ZMINA» працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого поводження, боротьби з безкарністю, підтримки правозахисників і громадських активістів на території України, включно з окупованим Кримом, а також захисту прав осіб, які потерпіли внаслідок збройного конфлікту. Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, працює над моніторингом і документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження та аналітику і домагається змін завдяки національній та міжнародній адвокації [19].

Важливо відзначити, що «Центр прав людини ZMINA» займається такими актуальними для сьогодення напрямками, як інформаційно-просвітницька, освітня, моніторингова та адвокаційна діяльність у сфері прав людини в Україні. Крім цього, за підтримки Програми розвитку ООН в Україні ця правозахисна медіа-ініціатива разом з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2018 р. провела загальнонаціональне соціологічне опитування «Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016-2018)» [20]. Це опитування презентувало важливі результати щодо змін у сприйнятті та розумінні проблематики прав людини в українському суспільстві протягом 2016-2018 рр. Також «Центр прав людини ZMINA» є учасником низки національних коаліцій, асоціацій і груп, має партнерів на міжнародному рівні. Отже, правозахисна медіа-ініціатива на чолі з Тетяною Печончик є важливою організацією в утвердженні не лише правозахисної журналістики, але й сприянні популяризації прав людини, верховенства права та ідей громадянського суспільства в Україні.

Другою жіночою правозахисною медіа-ініціативою в Україні є «Повага» [13] – кампанія проти сексизму у політиці і ЗМІ. Вона була створена у 2014 р. та координується командою, яка повністю складається з жінок: Ольги Труфанової, Ольги Веснянки, Вікторії Лісовик, Ірини Славінської, Вікторії Єрмолаєвої та Христини Морозової. Метою цієї правозахисної медіа-ініціативи є «підвищити обізнаність та розуміння суспільством переваг гендерної рівності та оскаржувати гендерні стереотипи; сприяти боротьбі з сексизмом у всіх областях нашого суспільства, пріоритетом є політика і засоби масової інформації» [9]. До цілей цієї медіа-ініціативи належать: стимулювання громадського публічного обговорення гендерних питань; розвиток нетерпимості до сексизму та гендерних стереотипів; стимулювання видимості, збалансованого й неупередженого висвітлення в українських засобах масової інформації жінок, які знаходяться на керівних посадах, лідерок (особливо – політичних); забезпечення професійної медіаспільноти знаннями і навичками зі створення гендерно чутливої журналістики [9].

Слід зазначити, що «Повага» займається висвітленням таких важливих тем про права жінок та гендерну (не)рівність, як сексизм, домашнє насильство, харасмент (сексуальні домагання), дискримінація на роботі та в освіті, жінки на війні, проституція, секс-просвіта, боді-позитив тощо. На сайті організації регулярно публікуються різні тематичні матеріали, наприклад: новини про міжнародне законодавство у сфері гендерних політик, аналітичні матеріали, експертні коментарі, історії жінок тощо.

«Повага» має визнання та підтримку різних міжнародних інституцій, серед яких – громадська організація «Інститут розвитку регіональної преси» в рамках проекту «Україна: просування жінок в якості політичних лідерів». Важливо, що ця правозахисна медіа-ініціатива не лише створена й координується жінками, але й сприяє забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також становленню гендерної рівності в українських ЗМІ та політиці.

Третя правозахисна медіа-ініціатива жінок в Україні – «КримSOS» [10], створена 27 лютого 2014 р. у вигляді ініціативної групи у Facebook після початку окупаційних подій в Автономній Республіці Крим. Засновниця – Таміла Ташева, яка разом з Іриною Даценко та Севгіль Мусаєвою-Боровик відчула гостру потребу терміново вживати певних дій через окупацію півострову. Саме ці три жінки поставили перед собою завдання оперативно й максимально об'єктивно розповідати аудиторії про те, що відбувається в Криму, і ставитися до спільноти «КримSOS» у Facebook як до повноцінного видання, публікуючи лише перевірену інформацію. До цієї правозахисної медіа-ініціативи надходили дзвінки з Криму від очевидців подій, включаючи журналістів, офіцерів Військово-морських сил України, командирів частин. А вже через два тижні після початку роботи діяльність «КримSOS» поширилася не лише на україно- й російськомовну аудиторію, але й на англomовну [21].

Крім інформаційної діяльності, під час окупаційних подій «КримSOS» займалася також матеріальним й харчовим забезпеченням українських військових у Криму, опе-

ративним вивезенням й розселенням вимушених переселенців з півострова, наданням юридичної допомоги постраждалим. З початком збройного конфлікту на сході України діяльність організації розширилася. На сьогодні «КримSOS» продовжує надавати допомогу вимушеним переселенцям із Криму та сходу України, їхньою адвокацією на національному та міжнародному рівнях, моніторингом та аналізом порушень прав людини в Криму, соціальною та гуманітарною допомогою, юридичними консультаціями, супроводом судових справ, а також глобальною роботою з повернення Криму Україні. Крім того, «КримSOS» є виконавчим партнером Управління Верховного комісара ООН у справах біженців у Білорусі, Молдові й Україні у програмах, пов'язаних із захистом переселенців.

Таким чином, на прикладі створеної жінками правозахисної організації «КримSOS» було простежено трансформацію цієї Facebook-ініціативи в громадську організацію, яка є важливою та здійснює вплив не лише на національному, але й міжнародному рівні.

Четверта організація – «Медійна ініціатива за права людини» [11]. Це – правозахисна медіа-ініціатива, створена в 2016 р. двома журналістками – Ольгою Решетиловою та Марією Томак. Як і попередні медіа-ініціативи, це – громадська організація, яка складається з групи «журналістів, правозахисників та активістів, які прагнуть висвітлювати точки зору про права людини» [11]. Основними напрямками діяльності цієї створеної жінками правозахисної медіа-ініціативи є: висвітлення судових процесів, пов'язаних із російсько-українським конфліктом; проведення журналістських розслідувань порушень прав людини в зоні збройного конфлікту (на підконтрольних та окупованих територіях); захист прав військовослужбовців (розробка, адвокація та втілення інструментів прав військовослужбовців); підтримка в'язнів Кремля, які перебувають на території Російської Федерації (інформаційний супровід теми, пошук адвокатів, підтримка родин затриманих, адвокація законопроекту про політичних в'язнів та заручників ОРДЛО) [1].

На сьогодні головними акторами громадської організації «Медійна ініціатива за права людини» є її засновниці – Ольга Решетилова та Марія Томак. Однак важливо, що фокус їхньої уваги досі зосереджений на визначених пріоритетних напрямках діяльності, а сама організація є першою, у назві якої відображений зміст її діяльності – поєднання журналістики та правозахисту. І суттєво, що свій внесок у розвиток таких організацій в Україні зробили саме жінки.

Висновки. Отже, передумовами створення жінками правозахисних медіа-ініціатив переважно були суспільно-політичні та воєнні події останнього п'ятиріччя – Революція Гідності, окупація Автономної Республіки Крим та збройний конфлікт на сході України. Кожна з розглянутих медіа-ініціатив поєднує інформаційну та правозахисну діяльність.

Зокрема, «Центр прав людини ZMINA» займається інформаційно-просвітницькою, освітньою, моніторинговою та адвокаційною діяльністю у сфері прав людини в Україні. Кампанія проти сексизму у політиці і ЗМІ «Повага» сприяє становленню гендерної рівності в українських медіа та політиці. «КримSOS» трансформувалася з Facebook-ініціативи у громадську організацію, яка веде не лише інформаційну, але й адвокаційну діяльність щодо вимушених переселенців із Криму та сходу України на національному та міжнародному рівнях, надає гуманітарну допомогу та здійснює глобальну роботу з повернення Криму Україні. «Медійна ініціатива за права людини» займається висвітленням судових процесів та проведенням журналістських розслідувань, пов'язаних із російсько-українським збройним конфліктом, захистом прав військовослужбовців, підтримкою в'язнів Кремля та їхніх родин.

Важливо, що кожна з досліджених правозахисних медіа-ініціатив створена та очолюється жінками, що сприяє розбудові демократії в Україні, інституціоналізації правозахисної журналістики, а також утвердженню гендерної рівності в українському суспільстві.

Ця стаття робить внесок у розвиток досліджень правозахисної журналістики в Україні, а також ролі жінок у ній. Результати дослідження будуть цікавими для науковців, які досліджують питання гендеру та прав людини у контексті медіа, а також практиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. 2 роки Медійній ініціативі за права людини. URL: https://censor.net.ua/blogs/3083890/2_roki_medyinyi_ntsativ_za_prava_lyudini (дата звернення: 09.05.2019).
2. Адвокаційна журналістика: камені спотикання URL: https://ms.detector.media/ethics/standards/advokatsiyua_zhurnalistka_kameni_spotikannya/ (дата звернення: 09.05.2019).
3. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід. Посібник для журналістів з активною громадською позицією. Луганськ : Правозахисний центр «Поступ». 2013. 69 с.
4. Волобуєва А. М. Гендерна політика у дзеркалі преси (моніторинг газет «День», «Дзеркало тижня», «Столиця», «Хрещатик»). *Наукові записки Інституту журналістики*. 2002. Т. 6. С. 66–69. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=109>
5. Журналістика – одна з найнебезпечніших професій світу. URL: <https://blogs.korrespondent.net/blog/2340/3668365/> (дата звернення: 09.05.2019).
6. Зенталь О. Ю. Чинники активізації медіатеми захисту прав жінок в Україні. *Права людини в медіаосвіті та медіадіяльності в Україні* : мат еріали І наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 лист. 2018 р.). Київ, 2018. С. 91-96. URL: <http://journal.knu.ua/periodyka/images/pdf/konf/human.pdf>
7. Значна частина наших публікацій відповідає жанру правозахисної журналістики – «Стоп корупції». URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/znachna-chastyna-nashykh-publikatsii-vidpovidaie-zhanru-pravozakhysnoi-zhurnalistyky-stop-koruptsii-188282.html> (дата звернення: 09.05.2019).
8. Журналістика як правозахист. URL: <https://gurt.org.ua/articles/16351/> (дата звернення: 09.05.2019).
9. Кампанія проти сексизму в політиці та ЗМІ «Повага». URL: <http://test.irrp.org.ua/project/12092/> (дата звернення: 09.05.2019).
10. КримSOS. URL: <http://krumsos.com/> (дата звернення: 09.05.2019).
11. Медійна ініціатива за права людини. URL: <http://mipl.org.ua/> (дата звернення: 09.05.2019).
12. Опис процесів створення медійних матеріалів на правозахисну тематику регіональними осередками ГО «Стоп корупції». 2018. URL: <https://stopcor.org/img/reglament1.pdf>
13. Повага. URL: <https://povaha.org.ua/> (дата звернення: 09.05.2019).
14. Права людини та мас-медіа в Україні : збірник конспектів лекцій / за ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2018. 260 с.
15. Права людини та медіадіяльність : збірник навчальних програм викладачів і викладачок журналістики / за ред. К. Шендеровського. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2018.
16. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2016. URL: https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-ovarov/#_ftn1
17. Це не лише про меншини. URL: <http://medialab.online/news/advocacy/> (дата звернення: 09.05.2019).
18. Центр інформації про права людини. URL: <https://humanrights.org.ua/> (дата звернення: 09.05.2019).
19. Центр інформації про права людини перейменувався на Zmina. URL: <https://detector.media/community/article/164025/2019-03-12-tsentr-informatsii-pro-prava-lyudini-pereimenuvavsya-na-zmina/> (дата звернення: 09.05.2019).
20. Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016-2018). URL: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/humanrightsresearch-2018.html (дата звернення: 09.05.2019).
21. Это как вообще: создать из одной странички в Facebook целую организацию «КрымSOS». URL: <https://opinion.platfor.ma/eto-kak--krumsos-/> (дата звернення: 09.05.2019).
22. Як це працює. Центр інформації про права людини. URL: https://update.com.ua/istorii_tag/iak-tce-pratciu-tcentr-nformate-pro-prava-liudini_n3827 (дата звернення: 09.05.2019).

Олеся Зенталь

Правозащитные медиа-инициативы женщин в Украине

В статье выяснены особенности правозащитных медиа-инициатив женщин в Украине. Предпосылками их создания были общественно-политические и военные события последнего пятилетия – Революция Достоинства, оккупация Автономной Республики Крым и вооруженный конфликт на востоке Украины. Рассмотрены и проанализированы созданные женщинами правозащитные медиа-инициативы «Центр прав человека ZMINA» (в прошлом – «Центр информации о правах человека»), «Уважение», «КрымSOS» и «Медийная инициатива за права человека», каждая из которых ведет информационную и правозащитную деятельность. Важно, что каждая из исследованных правозащитных медиа-инициатив была создана и возглавляется женщинами, способствует развитию демократии в Украине, институционализации правозащитной журналистики, а также утверждению гендерного равенства в украинском обществе.

Ключевые слова: медиа, правозащита, женщины, гендер, Украина, правозащитная журналистика, Крым, оккупация, восток Украины, вооруженный конфликт.

Olesia Zental

Human Rights Media Initiatives of Women in Ukraine

The article outlines the peculiarities of human rights media initiatives of women in Ukraine. It was determined that the preconditions for women's rights advocacy media initiatives were socio-political and military events of the last five years – the Revolution of Dignity, the occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the armed conflict in the east of Ukraine. In particular, the Center for Human Rights ZMINA, created and headed by Tetyana Pechonchuk, is engaged in informational, educational, monitoring and advocacy activities in the field of human rights in Ukraine. The campaign against sexism in politics and the media «Povaha» is coordinated by women and promotes gender equality in Ukrainian media and politics. «CrimeSOS», founded and headed by Tamila Tasheva, has been transformed from a Facebook initiative into a public organization that carries out not only informational but also advocacy activities on forced migrants from the Crimea and the east of Ukraine at the national and international levels, provides humanitarian assistance and provides global work on the return of the Crimea to Ukraine. The «Media Initiative for Human Rights», created and headed by Olga Reshetylova and Maria Tomak, focuses on highlighting of litigation and journalistic investigations related to the Russian-Ukrainian conflict, the protection of the rights of servicemen, support for the Kremlin prisoners and their families. It is important that each of the investigated human rights media initiatives was created and headed by women, which contributes to the development of democracy in Ukraine, the institutionalization of human rights journalism, and the promotion of gender equality in Ukrainian society.

Key words: media, human rights, women, gender, Ukraine, human rights journalism, Crimea, occupation, eastern Ukraine, armed conflict.